

drugiego problemu – restytucji w Puszczy Białowieskiej czystej krwi żubra podgatunku nizinnego, który pierwotnie ją zamieszkiwał, przyszedł w sukurs korzystny zbieg okoliczności: w 1936 roku stado należące do pszczyńskiego księcia przeszło na własność państwa polskiego za niezapłacone podatki. Niezwłocznie sprowadzono więc z tamtejszej hodowli do Białowieży samca Plischa, który wraz z przebywającymi tam już dwiema krowami stworzył załazek stada żubrów nizinnych. Już w następnym, 1937 roku, przyszło na świat pierwsze cielę czystej krwi białowieskiej, któremu nadano patriotyczne imię Polka. Do wybuchu II wojny światowej w białowieskim rezerwacie dochowano się łącznie czterech młodych rasy nizinnej. W 1939 roku rozpoczęto akcję wywożenia mieszańców białowiesko-kaukaskich do nowo utworzonego rezerwatu w Puszczy Niepołomickiej. Planowano też powiększenie zwierzyńca białowieskiego do 240 ha w celu stworzenia tamtejszemu stadu bardziej naturalnych warunków życia, lecz zamierzenia te pokrzyżował wybuch II wojny światowej²¹.

We wrześniu 1939 roku obszar Puszczy znalazł się pod okupacją radziecką. Za czasów administracji sowieckiej hodowla białowieska nie doznała żadnych szkód, przeciwnie, ustanowione przez Międzynarodowe Towarzystwo Ochrony Żubra zasady jej prowadzenia były starannie przestrzegane. Kiedy jednak w 1941 roku kompleks białowieski dostał się na trzy lata w ręce niemieckie, sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu. Nowi okupanci nie tylko nie zapewnili puszczańskiemu stadu odpowiedniej opieki i wyżywienia, wskutek czego część przychówku padła, ale dopuścili się tak kardynalnych błędów, jak krycie białowieskich samic mieszańcem kaukaskim, mimo posiadania czystokrwistego byka rasy nizinnej. Najbardziej zaś rażącym odstępstwem od zasad było sprowadzenie i używanie do rozplodu samca zubrobizona²².

W 1943 roku w obliczu zbliżającego się frontu, Niemcy wypuścili białowieskie żubry na wolność. Gdy w sierpniu 1944 roku, już po przejściu frontu, zostały one umieszczone z powrotem w zwierzyńcu, okazało się że kataklizm ten przeżyło 17 sztuk, w tym cztery rasy nizinnej. Natychmiast po zakończeniu wojny przystąpiono do sporządzania spisu ocalałych żubrów. Na 1 stycznia 1947 roku ogólny ich stan wynosił 95 osobników, z czego w Polsce 44, w tym w Białowieży 15. Niezwłocznie przystąpiono do dalszych prac nad ratowaniem gatunku. Reaktywowano Polski Oddział Międzynarodowego Towarzystwa Ochrony Żubra, które w uznaniu zasług Polaków w realizacji swego statutowego zadania, powierzyło im redakcję „Ksiąg Rodowodowych Żubrów”. Dzieło to realizował z powodzeniem przez wiele lat dr Jan Żabiński. Od 25 września 1950 roku, kiedy to wywieziono z Puszczy Białowieskiej ostatniego mieszańca, w hodowli tamtejszej znajdują się wyłącznie żubry podgatunku nizinnego. 13 września 1952 roku miało tam miejsce doniosłe wydarzenie: wypuszczenie ze zwierzyńca na wolność pierwszych dwóch osobników, do których wkrótce dołączyły następne oswobodzone sztuki. W 1957 roku po raz pierwszy od 40 lat białowieskie żubry zaczęły rozmnażać się na wolności²³.

Żubry doskonale zaaklimatyzowały się w swoim dawnym środowisku. Natychmiast odnalazły swoje pierwotne ostoje, odrodziły się u nich naturalne stadne zachowania.

²¹ Z. K r a s i ń s k i, *Żubr w Puszczy* [w:] *Park Narodowy w Puszczy Białowieskiej*, Warszawa 1968, s. 165–167; J. Ż a b i ń s k i, *Walka o żubra*, Warszawa 1947, s. 44, 49.

²² J. Ż a b i ń s k i, *Walka o żubra*, s. 50–51.

²³ Z. K r a s i ń s k i, *Żubr w Puszczy*, s. 169–170; Z. K r a s i ń s k i, J. R a c z y ń s k i, *Żubr w Puszczy Białowieskiej*, Białowieża 1970, s. 27–36; E. W i ę c k o, *Puszcza Białowieska*, Warszawa 1984, s. 91–93.

Znakomicie się też rozmnażają, lecz ich liczba od początku lat siedemdziesiątych jest utrzymywana na bezpiecznym dla Puszczy poziomie około 250 osobników. Nadliczbowe sztuki są wywożone do krajowych i zagranicznych ośrodków hodowlanych. Od 1946 roku zwierzęta te są obecne także w białoruskiej części Puszczy Białowieskiej. Obecnie, dzięki wysiłkom kilku pokoleń działaczy na rzecz jego restytucji, żubr nie jest już gatunkiem zagrożonym wymarciem.

THE HISTORY OF THE BISON IN THE BIALOWIEZA FOREST

Summary

The bison (*Bison bonasus L.*) has inhabited the forests of Europe for thousands of years. The above fact is best borne out by the numerous images of these animals to be found on the walls of caves – the dwelling places of the pre-historic man. Yet the development of civilization has led to a gradual extinction of the bison in individual countries, among others, due to hunting, which was willingly indulged in by the feudal elites and the catching of these animals and exporting them to the zoos and private breeding stations. Except for Poland, this species had become extinct before the end of the 18th century, whereas by the next century, it was only the Białowieża Forest in Poland that remained its only sanctuary. Since the year 1809 an annual registration of the bison has been carried out there; at the turn of the 19th and 20th centuries the number of these animals oscillated around a few hundred specimen. Yet the situation changed during World War I. Already during the German occupation of the territory of the Białowieża Forest, a rapid drop in the number of bisons could be observed, whereas during the period of anarchy which followed shortly after the withdrawal of the Germans, in the first half of 1919, these animals became totally exterminated. Four years later, an International Association for Bison Protection was founded from the initiative of Dr. Jan Sztolcman (the then vice-director of the National Natural History Museum in Warsaw). The main goal of this organization, which grouped countries in which there existed closed bison breeding farms, was to increase the numbers of these animals; in its activity, the Society took advantage of the experiences of the “American Bison Society”, an organization whose aim was to protect the American bison. In the year 1929, the first pure blood specimens of the lowland bison were brought to the specially created bison sanctuary in the Białowieża Forest and in the year 1937 the first bison offspring were born from these cubs. In 1952 the first young were release to the Białowieża reserve and five years later the Białowieża herd began to multiply in the wild. At present, thanks to the efforts of a few generations of activists involved in the protection of the bison, this species is no longer facing extinction.